

Порука поводом Светског дана позоришта (27. март 2020.)

Шахид Надим, Пакистан „Позориште као Светилиште“

Велика ми је част што пишем писмо поводом Светског дана позоришта 2020. Осећам захвалност, али сам и узбуђен мишљу да је Међународни позоришни институт, најутицајнија и најрепрезентативнија позоришна организација нашег доба, изабрала пакистанско позориште и сам Пакистан. Ова част указује поштовање и Мадихи Гаухар¹, икони позоришта и оснивачици Позоришта Ајока², као и мојој животној сапутници, која је преминула пре две године. Тим Ајоке прешао је дуг и напоран пут од трња до звезда. Али то је, верујем, судбина многих позоришних група. Тај пут никад није ни лак, ни једноставан. И увек је борба.

Ја долазим из доминантно муслиманске земље која је преживела неколико војних диктатура, стравичне нападе верских екстремиста и три рата са суседном Индијом, с којом хиљадама година делимо историју и баштину. И данас живимо у сталном страху од отвореног рата с нашим суседом и братском земљом – обе земље сада поседују нуклеарно оружје па страхујемо и од нуклеарног рата.

Некад у шали кажемо: „Тешка времена су добра за позориште.“ Ми не оскудевамо у изазовима који су пред нама, контрадикцијама које треба открити и статуса *quo* који треба срушити. Позоришна група Ајока хода по овој ивици већ тридесет шест година. Та ивица је заиста оштра јер одржавамо баланс између забаве и подучавања; између потраге за прошлошћу и учења од ње, те припреме за будућност; између слободног креативног израза и изазовног сукоба с ауторитетима; између друштвено критичког и финансијски одрживог позоришта; између приклањања масама и авангарде. Неко би рекао да позоришни стваралац мора да буде врач, мађионичар.

У Пакистану постоји јасна разлика између Светих и Профаних. Профани верују да не постоји простор за верска преиспитивања, док Свети одбијају могућност отворене дебате или нових идеја. Заправо, конзервативни естаблишмент сматра да су уметности и култура ван граница „светих игара“. Стога је простор за сценске извођаче налик на трку с препонама. Они прво морају да се потврде као добри муслимани и покорни грађани, али и да покушају да докажу да су плес, музика и позориште „дозвољени“ у исламу. Многобројни послушни муслимани стога зазиру да прихвате сценску уметност иако су елементи плеса, музике и позоришта уткани у њихову свакодневицу. А онда смо набасали на субкултуру која је имала потенцијал да споји Свето и Профано на истој сцени.

Током војне власти у Пакистану осамдесетих година прошлог века, група младих уметника, који су се супротстављали диктатури својим друштвено и политички одважним театром дисидентства, основала је Позориште Ајока. Спознали су да је један суфистички бард³, који је живео пре око триста година, прецизно изразио њихова осећања, њихов бес

¹ Мадиха Гаухар (1956–2018), позоришна редитељка, глумица, феминисткиња и оснивачица Позоришта Ајока. На лондонском Краљевском колеџу Холовеј стекла је звање мастера театрологије, добитница је медаља за изузетан допринос Владе Пакистана, као и холандске награде „Принц Клаус“.

² Позориште Ајока је установљено 1984. Реч „Ајока“ на панџаби језику значи „савремено“. Репертоар овог позоришта укључује драме које тематизују верску толеранцију, мир, родно насиље и људска права.

³ Суфизам, исламска мистичка традиција која тражи истину божанске љубави директним и личним искуством Бога. Стенда је популарност проповедањем универзалног братства и противљењем ригидним

и њихову тескобу. То је био чувени суфистички песник Бале Шах⁴. Позориште Ајока је схватило да може да износи политички запаљиве поруке користећи његову поезију и да се супротстави корумпираним политичким ауторитетима и предрасудама верског естаблишмента. Власти су могле да забране или да угасе позориште, али не и цењеног и популарног суфистичког песника као што је Бале Шах. Открили смо да је његов живот био драматичан и радикалан колико и његова поезија, што му је донело више фатви и забрана током његовог живота. Тада сам написао *Балу*, комад о животу и мукама Бале Шаха. Њега су масе широм јужне Азије од миља звале „Бала“, а он је потицао из традиције суфистичких песника који су стварали на панџаби језику и својом поезијом и учењима без страха пркосили владарима и свештеницима демагозима. Ти песници користили су народни језик и писали о тежњама маса. У музици и плесу проналазили су начин да остваре директну везу Човека и Бога, заобилазећи, с презиром, верске чиновнике експлоататоре. Они су се супротстављали родним и класним разликама и посматрали свет са чуђењем, као приказ Свевишњег. Уметнички одбор града Лахора одбио је текст, тврдећи да то није драма већ биографско дело. Међутим, када је комад изведен у алтернативном простору, тачније на Гети институту, публика је видела, схватила и усвојила симболику живота и поезије тог народног песника. Могла је потпуно да се идентификује с његовим животом и временом у којем је живео и да увиди паралеле.

Тог дана 2001. родила се нова врста позоришта са религиозном Кавали музиком⁵, суфистичким плесом дамал⁶, као и рецитовањем инспиративне поезије, чак и медитативним појањем закир⁷. Група Сика⁸, која се затекла у граду на конгресу посвећеном панџабију, свратила је да види представу – на крају је у сузама похрлила на сцену, грлећи и љубећи глумце. Тада су се први пут на сцени нашли са муслиманима Панџаба након што је 1947⁹ Индија подељена на Индију и Пакистан, чиме је подељен и народ Панџаба. Бале Шах је њима био драг колико и муслиманима Панџаба, пошто су Суфији изнад верских или географских подела.

Ова незаборавна премијера покренула је индијску одисеју Бале Шаха. На трагу пионирске турнеје индијским делом Панџаба, *Бала* је доживела извођења свуда по Индији, чак и у време најжешћих тензија између две државе и у местима где публика није знала ниједну реч панџабија, али им се представа допадала. Иако су се сва врата за политички дијалог и дипломатију затварала, једна по једна, врата позоришних кућа и срца индијске публике остала су широм отворена. Током турнеје Позоришта Ајока индијским делом Панџаба 2004, након што је сеоска публика, коју је чинило неколико хиљада гледалаца, врло лепо прихватила извођење, један старац пришао је глумцу који је играо великог суфистичког песника. Са старцем је дошао и један дечак. „Мој унук је јако болестан.

доктринама верских учења. Суфистичка поезија, најчешће извођена уз музичку пратњу, изражава мистичко јединство коришћењем метафоре профане љубави.

⁴ Бале Шах (1680–1757), утицајни суфистички песник који је стварао на панџаби језику и писао о комплексним филозофским темама користећи једноставан језик. Као оштар критичар верске ортодоксије и владајуће елите, био је прогнан из града Касура, оптужен за јерес и није му дозвољена сахрана на градском гробљу. Популаран је међу извођачима верске и народне музике, а цењен упркос верским поделама.

⁵ Кавали (Qawwali), религиозна суфистичка поезија коју представља група певача (Кавали), првобитно извођена у суфистичким храмовима, водећи слушаоце до стања екстазе.

⁶ Дамал (Dhammal), плес који се у суфистичким храмовима изводи уз ритам бубња и води до екстазе.

⁷ Закир (Zakir), религиозно ритмично појање и рецитовање молитви ради постизања духовне просвећености.

⁸ Сики (Sikh), следбеници сикизма, религије коју је у XV веку у Панџабу установио гуру Нанак.

⁹ Муслиманска држава Пакистан одвојила се од Индије 1947. уз колективни покољ без преседана и масовне миграције становништва.

Молим вас, да ли бисте га благословили?“ Глумац се изненадио: „Бабађи¹⁰, ја нисам Бале Шах, ја сам само глумац који га игра у представи.“ Старац је заплакао: „Молим вас, благословите мог унука, знам да ће га то опоравити.“ Предложили смо глумцу да услиши старчеву жељу. Глумац је благословио дечака. Старац је био задовољан. Пре но што су кренули, рекао му је: „Сине, ти ниси глумац – ти си реинкарнација Бале Шаха, његов аватар¹¹.“ Одједном, указао нам се нови концепт глуме и позоришта у којем су глумци постајали реинкарнације оних које су представљали на сцени.

Током осамнаест година турнеје са представом *Бала*, приметили смо сличне реакције наизглед неупућене публике за коју ово извођење није само забава или искуство које стимулише интелект, већ потресан духовни сусрет. Заправо, глумац који је глумио Балу Шаха био је толико под утицајем овог искуства да је и сам постао суфистички песник и до сада је објавио две збирке песама. Извођачи који су били део ансамбла открили су ми да би, након што представа почне, осетили да је дух Бале Шаха међу њима, а да је позорница уздигнута на виши ниво. Пишући о овој представи, један индијски научни радник насловио је свој текст „Када Позориште постане Светилиште“.

Ја сам секуларна особа и моја интересовања за суфизам су стриктно културолошка. Мене више интересује извођачки и уметнички аспект суфистичких песника Панцаба од моје публике коју не чине само екстремисти или људи пуни предрасуда, већ и они са искреним верским уверењима. Истраживање приче попут оне о Бали Шаху – а оваквих има много у свим културама – може постати мост између нас, позоришних стваралаца и неупућене публике пуне ентузијазма. Заједно можемо да откријемо духовну димензију позоришта и да градимо мостове између прошлости и садашњости, идући у будућност као у судбину свих заједница – верника и неверника, глумаца, старца и њихових унука.

Разлог зашто са вама делим ову причу о Бали Шаху и нашем истраживању суфистичког позоришта јесте тај што се, док глумимо на позорници, понекад занесемо сопственом филозофијом позоришта, својом улогом претеча друштвене промене, и у томе изоставимо публику. У тој спони са изазовима садашњице, лишавамо се могућности да уронимо у изразито потресно духовно искуство које позориште може да произведе. У данашњем свету, нетрпељивост, мржња и насиље поново су у порасту, нације се хушкају једна на другу, верници се боре против других верника, а заједнице шире мржњу против других заједница... у исто време, деца умиру од неухрањености, мајке умиру на порођају услед недостатка адекватне медицинске неге, а идеологије мржње цветају. Наша планета све дубље тоне у друштвену катастрофу, и ми поново чујемо копита коња Четири јахача Апокалипсе¹². Треба да се надахнемо духовном снагом; да се боримо против апатије, летаргије, песимизма, похлепе и игнорисања света у којем живимо, планете на којој живимо. Позориште има ту улогу, племениту улогу, да испуни човечанство енергијом и покрене га да се издигне изнад амбиса. Оно може да узвиси позорницу, простор извођења, у нешто свето.

У јужној Азији, уметници с поштовањем додирују даске сцене на коју ступају, а та древна традиција потиче из времена прожимања духовног и културног. Време је да поново остваримо ту симбиозу уметника и публике, прошлости и будућности. Рад у позоришту

¹⁰ Бабађи (Babaji), израз поштовања према старијем човеку.

¹¹ Аватар (Avatar), према хиндуистичкој култури, реинкарнација или земаљска представа божанског учитеља.

¹² Четири јахача Апокалипсе описује Откровење Јованово, последња књига Новог завета. Четири јахача симболизују освајање, рат, глад и смрт.

може да буде свети чин и уметници заиста могу да постану *аватар* улога које глуме. Позориште подиже уметност глуме на виши духовни ниво. Позориште има потенцијал да постане светилиште, а светилиште простор за извођење.

Биографија аутора

Шахид Надим, драматург

Шахид Надим је водећи пакистански драматург и управних чувеног Позоришта Ајока. Рођен је 1947. у граду Сопоре у Кашмиру. Постао је избеглица већ у првој години живота када је његова породица морала да мигрира у новоустановљену државу Пакистан након рата који се водио 1948. између Индије и Пакистана због спорне регије Кашмир. Живео је у Лахору у Пакистану, где је завршио мастер студије психологије на Универзитету у Панџабу. Прву драму написао је као студент, али се посветио писању драма кад је, из политичког егзила у Лондону, почео да доставља драме пакистанској дисидентској позоришној трупи Ајока, коју је основала Мадиха Гаухар, једна од првих позоришних активисткиња, са којом је касније ступио у брак. Шахид Надим је написао више од педесет оригиналних драма користећи језике панџаби и урду, као и неколико адаптација Брехтових драма.

Повезан је са Телевизијом Пакистана као продуцент и члан управе. Три пута је био у затвору због супротстављања различитим војним властима да би га организација Amnesty International прихватила као *затвореника савести*. У озлоглашеном затвору Мијанвали почео је да пише викенд-драме које су затвореници постављали за друге затворенике. Касније је радио за Amnesty International као координатор међународних кампања и официр за комуникацију за азијско-пацифички регион. Добитник је стипендија Гетијевог института, Међународног ПЕН центра и америчког Националног фонда за демократију. Учлањен је и у мрежу Позориште без граница.

Његове драме изводе се и објављују широм Пакистана и Индије. Уз то, доживеле су извођења широм света – комад *Бала* је игран у Лондону (позориште Хамерсмит), Глазгову (позориште Тремвеј) и у Данској (позориште Хелсингер), комад *Amrika Chalo* у Вашингтону (Дејвис центар за сценске уметности на Универзитету Џорџтаун), *Bala King* у Ослу (позориште Блек бокс), *Burqavaganza* у Сан Франциску (позориште Брава за жене у уметности), *Acquittal* у Санта Моники (позориште Хајвејс) и Њујорку (позориште Рау), а *Dara* у Лондону (позориште Литлтон) и на Универзитету Северна Каролина.

Његове драме су преведене на енглески језик и објављене код неколико издавача, укључујући Oxford University Press и Nick Hern Publishers, као и у више антологијских избора. Добитник је Медаље за понос извођача председника Пакистана 2009. Поставио је представе за извођење у позоришту и на телевизији и покренуо фестивале Позориште за мир у Индији и Пакистану. Сарадник је водећих пакистанских и индијских листова, те Би-Би-Сијевог програма на урду језику. Продуцирао је документарце о културним појавама, делатницима и институцијама – између осталог и о Музеју Лахора, обичајима Панџаба, песнику Икбалу и сликару Садекаина.

Драме Шахида Надима су добро прихваћене због својих друштвено релевантних и понекад табуизираних тема попут верског екстремизма, насиља над женама,

дискриминације против мањина, слободе говора, климатских промена, мира и суфизма. Неколико његових драма тематизују поделе држава у јужној Азији и заједничко културно наслеђе те регије. Он вешто комбинује савремене друштвене и политичке теме са традиционалним формама и народним наслеђем, стварајући представе које су забавне и интригантне. Музика је саставни део његових позоришних продукција. Предаје креативно писање на Ајока институту сценских уметности и на Институту уметности и културе у Лахору.

Са енглеског превео: Драган Бабић